

ЩОДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ОРГАНІВ, ВИЛУЧЕНИХ ІЗ ТІЛА ЛЮДИНИ, У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

ON THE PROBLEM OF DETERMINING THE CIVIL-LEGAL REGIME OF BODIES REMOVED FROM THE HUMAN BODY IN THE LEGISLATION OF UKRAINE

Шишка О.Р., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
факультету № 4

Харківський національний університет внутрішніх справ

Шишка Н.В., к.ю.н.,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
факультету № 4

Харківський національний університет внутрішніх справ

Стаття присвячена дослідженню нормативістського підходу до цивільно-правового режиму органів, вилучених із тіла людини. Необхідність проведення такого дослідження зумовлена сучасними реформаційними тенденціями в галузі цивільного законодавства, робота над якими розпочата в Україні у 2019 році (на підставі Постанови Кабінету Міністрів України «Про утворення робочої групи щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України» від 17.07.2019 № 650), і порушеним у рамках концепції оновлення ЦК України питанням про доцільність включення до переліку об'єктів цивільних прав біологічних матеріалів.

На основі аналізу чинного законодавства авторами робиться висновок, що відокремлені від тіла людські органи нині не лише мають правову здатність виступати предметом певних договорів (ренти, дарування, довічного утримання тощо), а й водночас указують на те, що чинне законодавство містить прогалини, які фактично та юридично дають можливість таким органам розглядатися як майно, річ. Крім цього, у статті робиться висновок, що законодавство України потребує чіткості й визначеності щодо правового режиму органів, вилучених із тіла людини.

У цьому аспекті найбільш оптимальним, як уважають автори, є шлях визнання на законодавчому рівні органів, вилучених із тіла людини як речей, майна, але з певними межами й обмеженнями їх цивільного обороту. При цьому з метою відповідності світовим і європейським стандартам правовий режим органів, вилучених із тіла людини, має допускати лише їх некомерційний цивільний оборот. Також з метою належного правового регулювання охоронних правовідносин є необхідність вироблення та закріплення на законодавчому рівні методики визначення вартості будь-яких анатомічних матеріалів людини. Це насамперед сприятиме правовій визначеності й стабільності регулювання певних приватних відносин, об'єктом яких є анатомічні матеріали людини.

Ключові слова: об'єкти цивільних прав, річ, правовий режим, цивільний оборот, органи людини, трансплантація, анатомічні матеріали, біоімпланти.

The article is devoted to the study of the normative approach to the civil regime of organs removed from the human body. The need for such a study is due to the current Reformation trends in the field of civil legislation, work on which was started in Ukraine in 2019 (based on the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 17.07.2019 No. 650 "On the establishment of a working group on recodification (updating) civil law Of Ukraine") and the issue raised within the framework of the concept of updating the Civil Code of Ukraine on the expediency of including biological materials in the list of objects of civil rights.

Based on the analysis of the current legislation, the authors conclude that human organs separated from the body, now, not only have the legal ability to act as the subject of certain contracts (contracts of rent, donation, life care contract, etc), but also at the same time indicate that the current legislation contains gaps that actually and legally enable such bodies to be considered as property, a thing. In addition, in the article concludes that the legislation of Ukraine requires clarity and certainty regarding the legal regime of organs removed from the human body.

In this aspect, the most optimal way, according to the authors, is to recognize at the legislative level bodies removed from the human body as things, property, but with certain limits and restrictions on their civil turnover. At the same time, in order to comply with world and European standards, the legal regime of organs removed from the human body should allow only their non-commercial civil turnover. At the same time, in order to comply with international and European standards, the legal regime of bodies removed from the human body should allow only their non-commercial civil turnover. Also, in order to properly regulate protective civil legal relations, there is a need to develop and consolidate at the legislative level a methods for determining the cost of any human anatomical materials. This, first of all, will contribute to the legal certainty and stability of the regulation of certain private relations, the object of which is human anatomical materials.

Key words: objects of civil rights, thing, legal regime, civil turnover, Human Organs, Transplantation, anatomical materials, bioimplants.

Постановка проблеми. Сьогодні питання, пов'язані з регулюванням відносин донорства, привертають дедалі більше уваги фахівців міжнародного права. Так само це стосується й фахівців, які досліджують національне законодавство у сфері трансплантації та його розвиток. Розвиток і правова значимість таких відносин зумовлені тим, що основним завданням їх регламентації є зниження рівня смертності серед тяжкохворих людей і забезпечення реалізації природного права людини на життя й охорону здоров'я, причому реалізація порятунку життя, відновлення або поліпшення стану здоров'я однієї людини (реципієнта) може бути досягнута в певних випадках лише за рахунок органів іншої особи (навіть померлого) [1, с. 169].

Не викликає сумніву, що стрімкий розвиток суспільних відносин потребує проведення нових наукових досліджень і вимагає постійного вдосконалення цивільного законодавства. Цьому є підтвердженням і розпо-

чатий сьогодні процес оновлення цивільного законодавства України (Постановою Кабінету Міністрів України від 17 липня 2019 р. № 650) [2], і порушене в рамках концепції оновлення Цивільного кодексу (далі – ЦК) України питання про доцільність включення до переліку об'єктів цивільних прав біологічних матеріалів [3].

Варто сказати, що законодавство України наразі не досить чітко та однозначно розкриває питання місця анатомічних матеріалів людини в системі об'єктів цивільних прав, особливо коли це стосується органів померлої або живої людини. Відповідно, така невизначеність створює проблему не лише при визначенні цивільно-правового режиму, який має застосовуватися до них, а й при відповіді на питання: чи можуть вони взагалі залучатися до цивільного обороту?

Стан цієї проблеми певною мірою розглядався такими науковцями, як Е.М. Алсинбаєва, Г.В. Анікіна, М.С. Брюховецька, С.Б. Булеца, А.А. Герц, І.І. Горелик,

Д.С. Донцов, Є.Ф. Євсєєв, Д.П. Кобяков, Т.Г. Кудашова, Л.І. Кулицька, Р.А. Майданик, М.М. Малєїна, Н.А. Маргацкая, О.Г. Пеллагеша, М.Д. Прилуков, І.Р. Пташник, І.Я. Сенюта, В.Р. Скрипник, С.О. Сліпченко, К.М. Степанова, Р.О. Стефанчук, О.Р. Шишка, А. George, J. Brown, A. Mintálová, T. Voo, R. Hardcastle, R. Nwabueze, P. Łuków, R. Rao та ін. Незважаючи на велику зацікавленість такою тематикою, досі залишається дискусійним і невирішеним питання про правовий режим органів людського тіла та необхідність окремої вказівки на їх правовий режим у ЦК України.

Метою статті є аналіз норм чинного законодавства України на предмет визначення цивільно-правового режиму органів, вилучених із тіла людини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Щодо ясності, однозначності й визначеності законодавства у сфері трансплантації, особливо в питаннях щодо правового режиму та обороту органів померлої або живої людини (далі – органів людини), то не в усіх аспектах таке законодавство прописано на досить якісному рівні. Зокрема, не викликає сумніву, що цивільний оборот (некомерційний) органів людини нині існує в Україні. Підтвердженням тому є Закон України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людини» [4], у якому визначається порядок вилучення, зберігання, підготовка до перевезення й/або перевезення анатомічних матеріалів людини для їх подальшої трансплантації та/або виготовлення біоімплантів. При цьому діяльність із вилучення, зберігання, підготовки до перевезення й/або перевезення анатомічних матеріалів людини для їх подальшої трансплантації та/або виготовлення біоімплантів здійснюється, як правило, не однією і тією ж особою, а різними. Тому якщо допустити, що відокремлені від тіла людини органи переходять від однієї особи до іншої, то необхідно визнати, що цивільний оборот органів людини в Україні існує не лише фактично, а і юридично. Більше того, якщо б цивільний оборот органів людини в Україні був би заборонений, то й вищенаведена діяльність осіб була б неможлива.

Поряд із цим, виходячи з природи анатомічних матеріалів людини як предметів матеріального світу й урахування те, що, відповідно до цивільного законодавства України, предметом договору перевезення та зберігання може бути річ, то логічним є висновок, що до анатомічних матеріалів людини має застосовуватися правовий режим речі. Проте, чи є органи, вилучені із тіла померлої людини річчю (у юридичному значенні цього слова), нині законодавство України не дає досить однозначних відповідей, особливо в контексті концепту «речей», який закріплений у ЦК України.

Зазначимо, що окремі науковці виділяють правові підходи до тіла (органів) людини як об'єктів права власності. Перший – усе тіло й органи людини визнаються власністю (квазівласністю) [5]. Другий підхід зводиться до принципу «немає власності в тілі людини» [6, с. 39], а співвідношення людини і її тіла розглядається швидше як автономія, зокрема, через право на недоторканність приватного життя, а також через право на особисту недоторканність. Як стверджує Р. Рао, якщо власність складається з «пакету прав», спрямованих на задоволення приватних інтересів, які належать особі, то й приватне життя також може бути охарактеризовано як сукупність особистих інтересів стосовно тіла (володіти ним, відстороняти від цього блага інших). Однак, на відміну від власності (майна), приватне життя, особиста недоторканність не можуть використовуватися іншими особами, тим більше передаватися [7].

Варто визнати й той факт, що національне законодавство України прямо не встановлює, що анатомічні

матеріали людини є річчю. Відповідно, така обставина зумовлює необхідність проведення юридичного аналізу на предмет визначення місця анатомічних матеріалів людини серед об'єктів цивільних прав, а відповідно, із цим пов'язаний і правовий режим, який має застосовуватися до них.

Якщо виходити з того, що юридичним терміном річ позначає предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права й обов'язки (ст. 179 ЦК України), то органи людини мали б однозначно визнаватися речами. І це твердження було б правильним, якщо б не єдина важлива обставина. Так, відповідно до ст. 177¹ і ст. 190 ЦК України, будь-яка річ – це майно, а майно, як відомо, розглядається як товар (ст. ст. 655–656 ЦК України) чи інше благо, яке має потенційну здатність згідно із законом до майнової оцінки. Тобто, щоб відокремлені від тіла людини органи розглядалися речами (у юридичному значенні цього слова), вони повинні мати здатність (натуральну та правову) до майнової оцінки.

Стосовно органів, вилучених із тіла померлої або живої людини як товар, то, відповідно до ст. 20 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині», забороняється здійснювати торгівлю анатомічними матеріалами, а ч. 4 ст. 143 Кримінального кодексу (далі – КК) України передбачена за це кримінальна відповідальність. Така законодавча заборона позбавляє можливості органи людини в Україні розглядатися як товар (принаймні в юридичному значенні цього слова), а це створює перепони не лише до укладення договору купівлі-продажу, а й щодо застосування методу визначення вартості товару виходячи зі звичайних цін, що склалися на аналогічний товар (ч. 4 ст. 632 ЦК України).

Якщо поставити питання: чи можуть такі органи бути оцінені іншим чином? То тут теж не все є однозначним. Наприклад, чи може така оцінка бути здійснена суб'єктом оціночної діяльності чи експертом? Нині в Україні відсутня методика визначення вартості органів, які вилучені з тіла померлої чи живої людини. Така обставина за логікою речей не дає можливості суб'єкту оціночної діяльності чи експерту проводити майнову оцінку людських органів.

Хоча відсутність самої методики визначення вартості людських органів не дає гарантій того, що така оцінка взагалі не може мати місце. А за таких обставин як повинен діяти суд, якщо оцінка буде здійснена відповідними суб'єктами? Визнати такий доказ належним чи ні? Недостатньо визначення є й питання щодо можливості залучення міжнародних експертів при визначенні майнової оцінки людських органів.

Така законодавча неврегульованість створює низку проблем, адже якщо б такі органи на законодавчому рівні були визнані речами, у тому числі й визначена їх вартість для стабільності та правової визначеності регулювання відповідних відносин, то це одна справа. Інша справа, коли цього законодавець не зробив, а це створює стан правової невизначеності. Відповідно, є ризики неправильного застосування норм цивільного права. Чому? Так, при законодавчому підході до розуміння терміна «річ» чи достатнім є той факт, що певне благо є матеріальним. Виходячи зі ст. ст. 177, 179 і 190 ЦК України, ні. Щоб певне матеріальне благо розглядалося

¹ Такий висновок випливає з такого. Так, ст. 177 ЦК України передбачено, що «об'єктами цивільних прав є речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно (виділено нами – О. Р. та Н. В.) ...», а також інші «... блага». З наведеної норми випливає, що річ – це майно, оскільки до майна належать речі, гроші, цінні папери та інше майно. Тобто словосполучення «інше майно», яке застосоване в цій нормі, указує на те, що все, що стосується такого словосполучення, є також майном.

як річ, воно має бути також і майновим². Тобто не лише бути предметом матеріального світу, а й мати також натуральну та правову здатність оцінюватися в грошах, бути майновим. Тому видається: недостатньо аргументованим є твердження тих учених [8], які, аналізуючи законодавство України, роблять висновок, що органи людини є речами, лише виходячи з того, що вони є предметами матеріального світу. Принаймні такий висновок може бути правильним, лише виходячи з їх сутнісної природи, а не правової.

Якщо казати про натуральну здатність людських органів оцінюватися в грошах, розглядатися майном, то тут немає ніяких проблем. Підтвердженням тому є існування в Україні «чорного ринку» людських органів, попри пряму заборону закону. Так, крім указівки на заборону торгівлі анатомічними матеріалами людини (ст. 20 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині»), КК України передбачає покарання за незаконну торгівлю анатомічними матеріалами людини. Наведені обставини вказують на те, що анатомічні матеріали людини мають натуральну здатність розглядатися майном, оскільки здатні оцінюватися в грошах, бути товаром. Тобто якщо б певне благо не мало натуральної здатності до майнової оцінки, то встановлена законом заборона щодо їх майнової оцінки чи заборона його купівлі-продажу не мали б будь-якого юридичного значення. Наприклад, чи можна продати здоров'я? Мабуть, навряд чи. Крім цього, варто звернути увагу на те, що в деяких державах запроваджена часткова (наприклад, в Ірані) або повна легалізація торгівлі людськими органами. Усе це демонструє, що людські органи мають натуральну здатність розглядатися майном, бути товаром та оцінюватися в грошах.

Щодо правової здатності людських органів бути оціненими в грошах чи в іншій формі, то таку можливість законодавство України прямо (відкрито) не встановлює. Та й відповідь на це питання не є досить простою та потребує більш детального аналізу норм ЦК України. Чому?

Так, з одного боку, закон установлює заборону щодо здійснення торгівлі анатомічними матеріалами й, відповідно ч. 4 ст. 143 КК України передбачає за це кримінальну відповідальність. З іншого боку, така заборона не виключає всі випадки залучення органів та інших анатомічних матеріалів людини до цивільного обороту. Нагадаємо, що закон установлює лише заборону стосовно укладання або пропо-

нування укладання договорів, що передбачають купівлю-продаж анатомічних матеріалів людини (ч. 1 ст. 20 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» та ч. 4 ст. 143 КК України). По суті, така заборона стосується тільки глави 54 ЦК України, яка охоплює незначну групу договорів, а саме купівлю-продаж, роздрібну купівлю-продаж, поставку та міну. Поряд із цим до договорів про перехід майна у власність належать договір дарування (глава 55 ЦК України), ренти (глава 56 ЦК України), довічного утримання (догляду) (глава 57 ЦК України), спадковий договір (глава 90 ЦК України), наведені договори ніяк не порушують установлену законом заборону. Підсилює це й той факт, що ч. 4 ст. 143 КК України сформульована не досить вдало, а точніше, санкція статті передбачає покарання саме за незаконну торгівлю анатомічними матеріалами людини. Тобто при наведеному формулюванні виникає досить логічне запитання: «В Україні може існувати законна торгівля анатомічними матеріалами людини?» Аналізована норма ніби допускає таку можливість. Така обставина фактично дає можливість учинити інші правочини (предметом яких є людські органи), які є відмінними від звичайної торгівлі. Тобто хоча дарування, рента, довічне утримання та спадковий договір не охоплюються юридичним терміном «торгівля», проте мета, яку сторони намагаються досягти при укладенні договору купівлі-продажу, може бути спільномірно досягнута за рахунок інших договорів. Наприклад, хоч рента не є різновидом договору купівлі-продажу, проте суть таких правовідносин є, грубо кажучи, схожою з купівлею-продажем, яку умовно можна звести до того, що одна сторона отримує майно, а інша – певну суму коштів або в іншій формі. Безумовно, виникає запитання: наскільки є законним укладення договору ренти, у якому предметом договору є людський орган? Виходячи з букви закону та із засад диспозитивності цивільного права (що не заборонено, то дозволено), ніяких перепон для цього немає й, більш того, така форма цивільного обороту людських органів не порушує й публічний порядок. Відповідно, ця законодавча прогалина вказує на їх правову здатність оцінюватися в грошах, бути речами, майном, предметом такого договору. Так само це стосується й договору довічного утримання (догляду), де формою зустрічного надання може бути матеріальне забезпечення, а також догляд (опікування), у тому числі й обов'язок, у разі смерті щодо поховання відчужувача. Форма зустрічного надання може бути передбачена й у договорі дарування, зокрема ч. 1 ст. 725 ЦК України передбачено, що договором дарування може бути встановлений обов'язок обдаровуваного вчинити певну дію майнового характеру на користь третьої особи або утриматися від її вчинення (передати грошову суму чи інше майно у власність, виплачувати грошову ренту, надати право довічного користування дарунком чи його частиною, не пред'являти вимог до третьої особи про виселення тощо).

Наведене демонструє, що нині органи людини не лише мають правову здатність бути предметом певних договорів, а й водночас вказує на те, що чинне законодавство містить прогалини, які фактично та юридично дають можливість органи людини розглядати майном, річчю.

Але якщо в цих випадках (регулятивних правовідносинах) можна дійти висновку, що органи людини є майном, річчю, то постає питання: «Як в охоронних правовідносинах визначити їх вартість»? Наприклад, при неналежному виконанні умов договору перевезення чи зберігання як повинна визначатися майнова шкода у зв'язку зі знищенням, цуванням або втратою органів людини, які призначені для трансплантації. Законодавство України на це не дає чітких відповідей. Це саме стосується й договору дарування, у якому передбачено вчинити певну дію майнового характеру на користь третьої особи. Зокрема, ст. 726 ЦК України передбачено, що в разі порушення

² Цей висновок можна зробити з таких тверджень. *Перше твердження* стосується того, що на майновий характер речей вказує безпосередньо ч. 1 ст. 190 ЦК України. Так, якщо, відповідно до цієї норми, окрема річ, сукупність речей є майном, а права на таке майно можуть бути лише майновими, то, виходячи з економічного складника такого блага, воно, без сумніву, має здатність до грошової оцінки. Хоча ЦК України й не розкриває характер змісту таких прав, але його можна визначити з такого логічного твердження. Зокрема, ч. 1 ст. 1 ЦК України унормовано дві групи цивільних відносин – це особисті немайнові та майнові відносини. Відносини, які підпадають під регулювання норм цивільного законодавства України, набувають характер цивільних правовідносин, виходячи з характеру відносин, які регулюються таким законодавством, то можна дійти логічного висновку, що цивільні правовідносини мають два види – особисті немайнові правовідносини та майнові правовідносини. Як відомо, змістом будь-яких правовідносин є суб'єктивні права й обов'язки. Відповідно, для особистих немайнових правовідносин змістом є особисті немайнові права й обов'язки, а для майнових правовідносин – майнові права й обов'язки. Якщо виходити з того, що, відповідно до ч. 2 ст. 269 ЦК України, особисті немайнові права не мають економічного змісту, то, застосовуючи висновок від проиллюстрованого, можна однозначно сказати, що майнові права – це ті, які мають економічний зміст. Виходячи із цього, можна зробити інший висновок, що річ як майно, з приводу якого можуть виникати майнові цивільні правовідносини, повинна мати як натуральну, так і водночас правову здатність до майнової оцінки, оцінки в грошах. А це, відповідно, вказує й на те, що таке благо є майновим. *Друге твердження* стосується питання: чи всі предмети матеріального світу, відповідно до ЦК України, є речами? Якщо виходити зі змісту ст. 177 ЦК України, то ні. Так, наведена стаття визначає, що «об'єктами цивільних прав є речі ..., а також інші матеріальні ... блага». Застосовуючи закон несуперечності, можна дійти висновку, що до групи «інших матеріальних благ» не відносяться речі, а якщо річ – це майно, предмет матеріального світу, то логічним має бути висновок, що інші матеріальні блага – це ті, які не є майном. Усе це вказує на те, що всі матеріальні блага поділяються на дві групи: матеріальні майнові та матеріальні немайнові блага. У межах цієї класифікації речі відносяться до матеріальних майнових благ. Відповідно, не все, що є матеріальним, є майновим, а те, що не є майном, не може розглядатися як річ (у юридичному значенні цього слова).

обдаровуваним обов'язку на користь третьої особи дарувальник має право вимагати розірвання договору й повернення дарунка, а якщо таке повернення неможливе – відшкодування його вартості. Тобто як повинна визначатися вартість людського органу при пред'явленні вимоги про відшкодування майнової шкоди? Так само це стосується й при кваліфікації такого злочину, як крадіжка, яка передбачена ст. 185 КК України. Так, ч. 1 цієї статті передбачено, що крадіжка – таємне викрадення чужого майна. Проте для застосування цієї норми є один важливий аспект. Крадіжка можлива лише, якщо викрадене майно. Тобто виникає досить важливе питання: як оцінити вартість викраденого людського органу, наприклад, із приміщення чи іншого сховища, де воно правомірно знаходилося? Адже якщо вартість не можна встановити, то й крадіжки немає. Також від вартості залежить і визначення виду крадіжки, а саме у великих розмірах, в особливо великих розмірах чи така, яка завдала значної шкоди потерпілому.

Як бачимо, законодавство України щодо питання вартості людського органу та визначення розміру майнової шкоди в разі його знищення, псування або втрати не має однозначних відповідей на ці питання, чим створює стан правової невизначеності. Проблемність полягає в тому, що за відсутності методики оцінювання вартості людських органів це створює перепони щодо притягнення перевізника, зберігача чи інших осіб до майнової цивільно-правової відповідальності. Неможливість оцінки чи точної оцінки вартості людських органів під час розгляду певної справи в суді може взагалі поставити питання, а чи є це майном. І тут є ризики. Адже, як відомо, все, що не може оцінюватися в грошовому еквіваленті чи позбавлено майново-грошового змісту або вартість якого неможливо досить точно визначити, апіорі визначається як немайнове. Тобто є ризики того, що суд може дійти висновку, що органи людини є немайновими благами, а це позбавляє можливості застосування механізмів, які характерні для

регулювання майнових відносин, у тому числі й притягнуту особу до майнової відповідальності.

Висновки. Ураховуючи викладене, варто визнати, що законодавство України потребує чіткості й визначеності щодо правового режиму органів, вилучених із тіла людини. Якщо визнати такі органи не річчю (виключно матеріально-немайновими благами), то, з одного боку, такий підхід вирішує проблему будь-якої комерціалізації людських органів за рахунок позбавлення можливості укладення будь-яких оплатних правочинів, а з іншого боку, виникає проблема застосування правового режиму речей, майна, а також виникає проблема щодо неможливості відшкодування майнової шкоди, яка виникає при знищенні, псуванні або втраті органів людини. Найбільш оптимальним є шлях визнання на законодавчому рівні органів, вилучених із тіла людини як речей, майна, але з певними межами й обмеженнями їх цивільного обороту. Це пов'язано з тим, що за своєю природою органи людини є річчю, у їх сутнісному розумінні; цивільне законодавство України не містить норми, які призвані регулювати відносини, що виникають із приводу матеріально-немайнових благ, зберігання та перевезення, а також інших договорів, предметом яких, згідно із законом, можуть бути органи людини, вони регулюються відповідними нормами цивільного законодавства про відповідний договір, а предметом останніх є лише такі об'єкти цивільних прав, як речі. При цьому, з метою відповідності світовим і європейським стандартам, уважаємо, що правовий режим органів, вилучених із тіла людини, має допускати лише їх некомерційний цивільний оборот. Також з метою належного правового регулювання охоронних правовідносин виникає потреба щодо вироблення та закріплення на законодавчому рівні методики визначення вартості будь-яких анатомічних матеріалів людини. Це насамперед сприятиме правовій визначеності й стабільності регулювання певних приватних відносин, об'єктом яких є анатомічні матеріали людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Правовой режим донорских органов в международном частном праве / С.А. Слипченко, А.Р. Шишка, С.Б. Булеца, Н.В. Шишка, А.С. Слипченко. *Georgian Medical News*. 2020. Vol. 304–305. Issue 7–8. P. 69–177.
2. Про утворення робочої групи щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України : Постанова Верховної Ради України від 17 липня 2019 р. № 650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/650-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.01.2021).
3. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ : Видавничий дім АртЕк, 2020. 128 с.
4. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині : Закон України від 17 травня 2018 року № 2427-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19/print> (дата звернення: 18.01.2021).
5. Łuków P. Leaving gift-giving behind: the ethical status of the human body and transplant medicine. *Medicine, Health Care and Philosophy*. 2019. № 22 (2). P. 221–230. URL: <https://doi.org/10.1007/s11019-018-9862-x>.
6. George A. Property in the Human Body & Its Parts : Reflections on Self-Determination in Liberal Society. *Florence EUI Working Paper LAW*. 2001. № 8. URL: <http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/172/law01-08.pdf> (дата звернення: 18.01.2021).
7. Rao R. Property, Privacy, and the Human Body. *Boston University Law Review* 80. 2000. № 2. P. 359–460. URL: https://repository.uchastings.edu/faculty_scholarship/660 (дата звернення: 18.01.2021).
8. Халабуденко О.А. Квазі-ринковий механізм розподілу органів і тканин людини як мериторних благ. *Приватне право в сфері охорони здоров'я: виклики та перспективи. Київські правові читання* : матеріали Міжн. наук.-практ. конф. Київ, 17 вер. 2020 р. Львів : ЛОБФ «Медицина і право», 2020. С. 255.